

FIG. 19: Bestaande publieke buiteruimtes in die middestad van Pretoria. (digitaal gemanipuleerde beeld deur Outeur, 2006) Die gebrek aan ontwikkelbare oop grond, maak die skep van dergelike ruimtes 'n onbegonne taak.

DEEL 3: TOEPASSING VAN DIE HIPOTESE - PRETORIA-STORIE

VI PROJEK BESKRYWING

[1] INLEIDING

Pretoria is gekies as die konteks waarbinne die hipotese getoets gaan word. Hierdie middestad gaan binne die volgende tien jaar 'n opwindende metamorfose ondergaan wat goed sal kan vergelyk met stadshernuwingsprogramme in Kaapstad en Johannesburg, en meer optimisties, Berlyn. Die gepaardgaande ontwerp van buiteruimtes word ondersoek deur gebruik te maak van die ontwerp-proses soos voorgeskryf in die hipotese (deel 2).

Etlike terreine is gekies wat elk verteenwoordigend is van sonderlinge aspekte van stedelike landskapsontwerp, en boonop in karakter die skryf van 'n Pretoria-storie inspireer.

[2] ALGEMENE PROBLEEM

Die algemene probleem is die ontwerp van buiteruimtes in die oorskiet areas van die middestad van Pretoria.

[3] AGTERGROND VAN DIE PROBLEEM

Die omskepping van ongebruikte kantoorgeboue na woonstelblokke, en ander stadshernuwingsprogramme, dui op 'n groei in Pretoria se middestadsbevolking. Hiermee gepaard gaan 'n groeiende behoefte na groen- en oopruimtes [word nagevolg kollectief as *buiteruimtes* verwys]. Hierdie behoefte word tans vervul deur groot ruimtes wat menigte omliggende straatblokke van buitelig-areas voorsien (fig. 19). **Die skaarsheid van ontwikkelbare grond maak die skep van derglike nuwe buiteruimtes 'n onbegonne taak.**

Daarbenewens bied die tradisionele model nie aan gebougangere 'n geïntegreerde interaksie tuseen binne- en buiteruimtes nie, maar slegs ervarings wat genoegsame tyd en inspanning verg. Met ander woorde, Pretoriane kan nie uit hul deure stap en vir vyf minute 'n uiltjie onder 'n boom knip nie.

Die middestad van Pretoria is die resultaat van stadsbeplannings- en bouprojekte wat vanaf die 1850's (Holm in Fisher en Le Roux *et al* 1998: 59) tot die hede strek. As regeringshoofstad reflekteer die argitektuur en stadsuitleg die verskeie ideale van vorige regeringsparadigmas. Verskeie hoofstukke in *Architecture of the Transvaal* (*ibid.*) spreek hiervan. Die gevolg is

Agter- en af-ruimtes.
FIG. 20: fotos van tipiese agteraf-ruimtes met klem op die gebruike daarvan. (Outeur, 2006)

daklandskap.

grondlandskap.

FIG. 21: digitaal gemanipuleerde lugfotos wat agteraf-ruimtes aandui. onderskeid word getref tussen dak- en grondruimtes (Outeur, 2006)

‘n hutspot van style in ‘n stadswaefsel met oorskiet tussenruimtes wat lukraak ontstaan het. Hierdie ruimtes is nie *ontwerp* nie en blyk na agterafplekke waarin onder andere rommel gestrooi word, booswigte vergader en katte nesmaak (fig. 20). Omrede voorsien hierdie plekke nie aan die genoemde behoefte aan buiteruimtes in die stad nie. Omrede voorsien hierdie plekke wel nuwe blikke op Pretoria, en wegkomkane uit die geboue van hierdie stad.

[4]

TERREIN KEUSES

Nota:

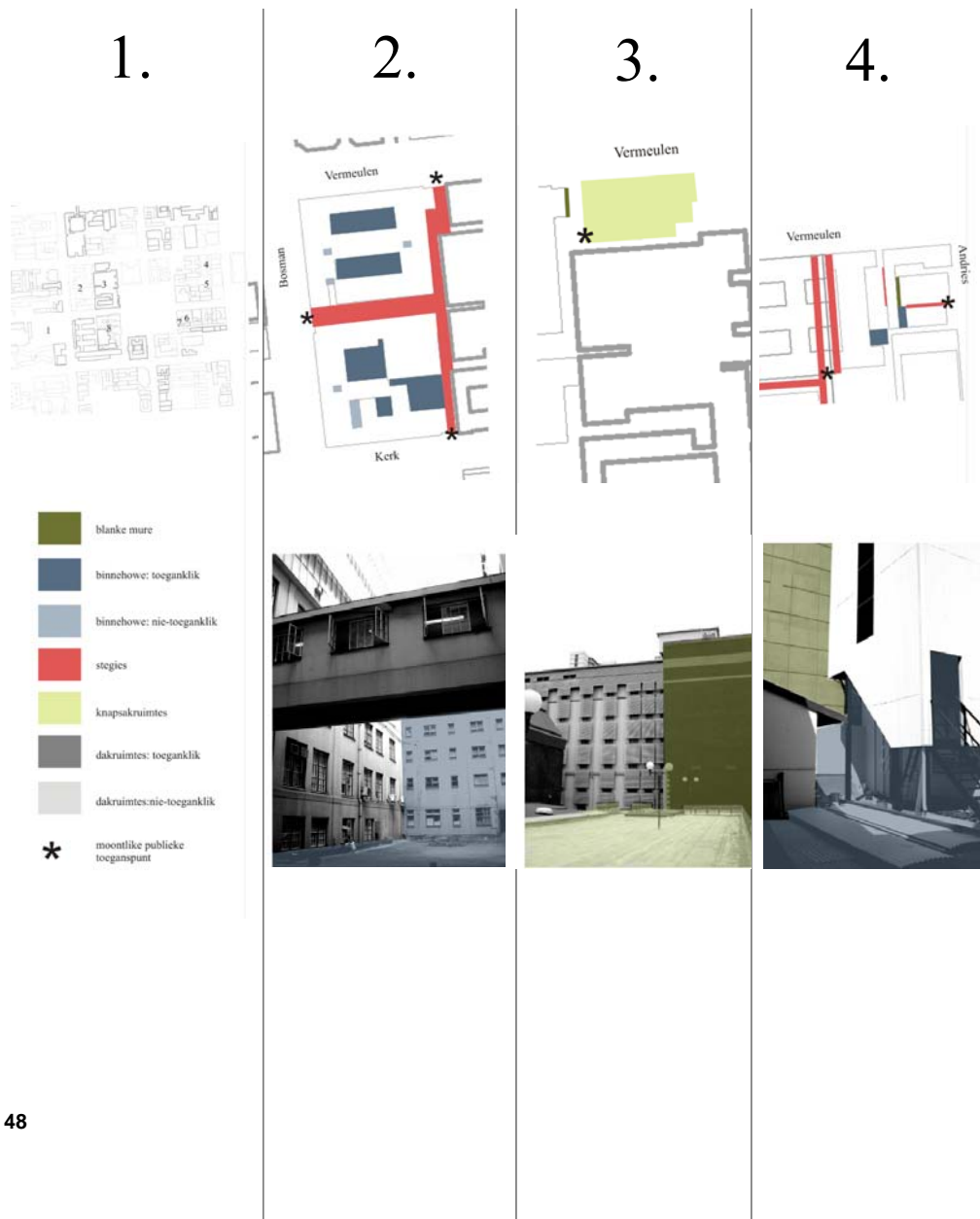
Die outeur kon nie ‘n Afrikaanse woord vir die Engelse term *vest pocket park* vind nie, en het daarom die vryheid geneem om die woord ‘knapsakpark’ te skep – ‘n term wat losweg verwys na ‘n klein plaza wat tussen gebou lê, maar – anders as ‘n binnehof – steeds oop is na die straat. Sulke ruimtes dien as buitelug- publieke-sitkamers. (Pregill & Volkman 1999: 727)

1) Daar is aanvanklik gesoek na ‘n area in die middestad waarin die bo-bespreekte [3] strydpunte duidelik erkenbaar is: die agt straatblokke omliggend aan **Kerkplein** is ‘n dig-ontwikkelde area met weinig plek vir nuwe buiteruimtes en ‘n mengelmoes van geboustyle wat dikwels ongemaklik teenmekaar sit met gevolglike afgeskepte, dog karaktervolle agterafplekke. Die ryk geskiedenis van die area, verbeeld om elke hoek en draai, dien verder as inspirasie vir die skryf van ‘n relaas soos beskryf in die hipotese.

Die oorskietruimtes is op ‘n lugfoto ge-identifiseer (fig. 21) en daarna per voet gesoek en verken. Daar is gou gewaar dat sekere tipologieë van stedelike landskapsruimtes herhaal. Hierop is terreine gekies wat verteenwoordigend is van elke tipe, naamlik (fig. 22):

- 2) **binnehowe**: binnehof van die *Departement van Publieke Werke*
- 3) **knapsakparke**: die ruimte voor die *Poskantoor*
- 4) **dooië mure**: die muur buitekant die publieke leeskamer van die *Nasionale Biblioteek*
- 5) **stegies**: diensstraat agter *Tudor chambers*
- 6) **toeganklike dakruimtes**: die dak van die *Rentbel-gebou*
- 7) **nie-toeganklike dakruimtes**: die dak van *Opera-plaza*
- 8) die area agter die *Café Riche-gebou* en die *Ou-Nederlandse bank*, is gekies as ‘n terrein wat beslaan uit ‘n **kombinasie van bogenoemde tipologieë**.

Hierdie ruimtes word dan die milieus van die relaas.

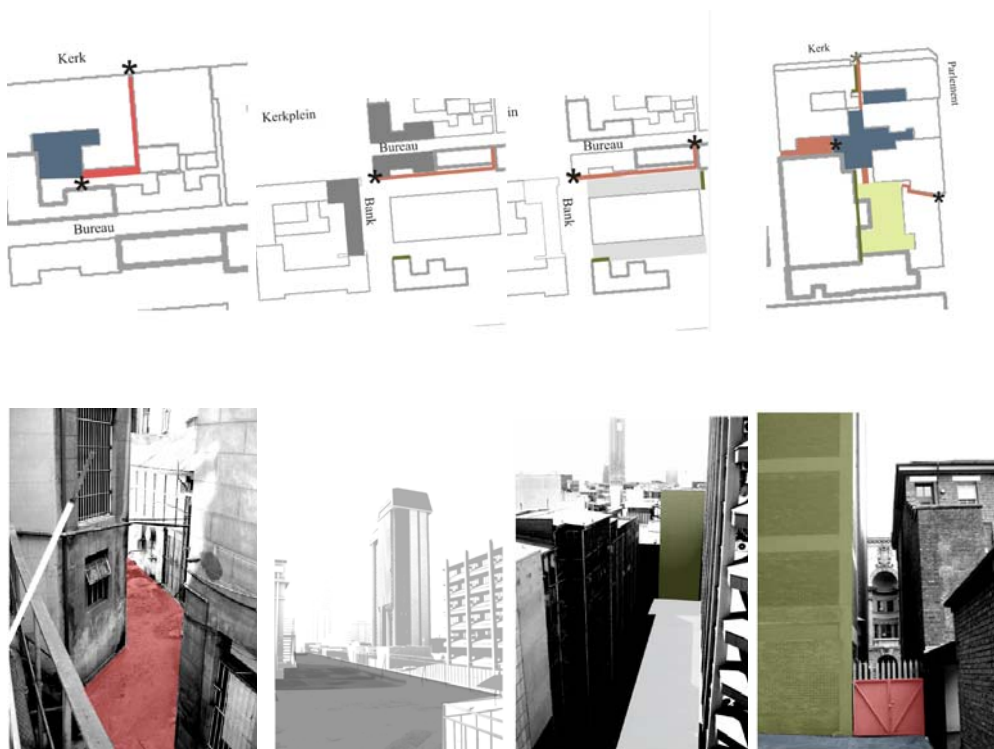

5.

6.

7.

8.

Terreinkeuses.
FIG. 22: planne en fotos van gekose terreine
(Outeur, 2006)

[5]

KLIËNTE EN BEHOEFTE

Die helfte van die terreine word privaat besit (*Rentbel-gebou, Opera-Plaza en Tudor Chambers*) en die ander helfte deur die munisipaliteit. Die kliënte wissel dus tussen die private eienaars en die Stadsraad van Tshwane.

Elke terrein, bepalend deur die fisiese-aard asook funksie van aangrensende geboue, vereis ‘n ontwerp wat verskillende behoeftes moet aanspreek. Hierdie behoeftes is meestal nie vooraf bekend nie, maar word deur terrein-analises blootgelê [VII: 2] en daarom nie hier bespreek nie.

‘n Bestudering van die verskeie stadsbeplanningsraamwerke se beleid jeens Kerkplein, toon egter oorkoepelende behoeftes van die area as ‘n geheel. Die beoogde projekte kan in verskeie opsigte by dra om die doelwitte van die raamwerke te vervul. In breë trekke is die Tshwane Stadsraad ten gunste van inisiatiewe wat

- bestaande erfenis geboue gebruik en opgradeer (Anoniem, 2005: 19 asook 2006: 185),
- van ‘n hoë kwaliteit is (Anoniem 2005: 5),
- die skep en vertoon van kuns in publieke ruimtes aanspoor (Anoniem 2005: 19),
- residensiële ontwikkeling en daarmee ‘n 24-uur stadskultuur in die middestad aanspoor (Anoniem 2005: 6)
- en simboliese uitdrukking gee van huidige kulture. (Anoniem 2006: 184 – 185)

[6]

BEPERKINGS

Aangesien die hipotese op die ontwerp-aspek van die landskap fokus, gaan daar so dan ook op die ontwerp van stedelike ruimtes, en nie die beplanning daarvan nie, gefokus word. Verder gaan slegs een van die terreine volledig tegnies ondersoek word [Deel 4 in Volume II] en drie tot op sketsplan (1: 100) vlak.

[7]

STUDIE DOELWITTE

Die studie word beskou as ‘n geleentheid om die hipotese [Deel 2] toe te pas binne die raamwerk van ‘n werklike probleem om sodoende die geldigheid daarvan te bepaal en gebreke uit te wys.

‘n Verdere doel is om te wys hoe landskapsargitektuur ‘n geldige bydra kan maak tot die stadshernuwingsproses op ‘n intieme skaal met die fokus op ontwerp. Met ander woorde, *wys wat gedoen kan word.*

Laastens, en hopeloos idealisties, wil die outeur aan mense ‘n anderkant van Pretoria wys – die stad idealiseer en romantiseer – en hul daardeur aansteek om ook hierdie middestad lief te hê.

[8]

GEVOLGTREKKING

Die beskryfde projek word in die opvolgende twee hoofstukke ge-analiseer ten einde die skryf van die relaas en fenomenologiese-tekste te induseer.

VII DIE SKRYF VAN DIE RELAAS

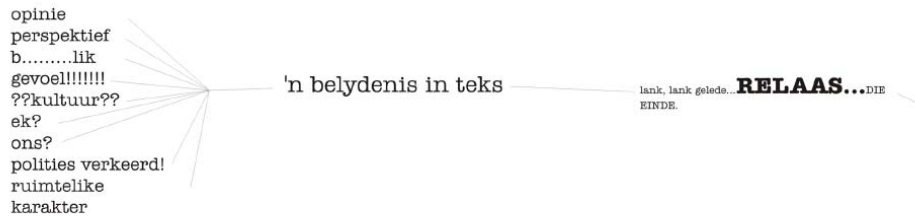

FIG. 23: Die ontwerpproses tot aanleiding van die relaas. (outeur, 2006)

[1] INLEIDING

Soos beskryf in Deel 2, is die skryf van ‘n relaas deel van ‘n ontwerp wat vanuit teks volg. So ‘n storie verg ‘n invloed sfeer [*belydenis in teks*] – daardie web van idees en strydpunte wat onderliggend aan enige skryfstuk staan, gesien vanuit die oogpunt van die skrywer. Die betrokke invloed sfeer vir die projek is gevorm deur kontekste op verskillende skale. Hierdie kontekste word kortliks bespreek en gevolg deur die uiteindelijke relaas getiteld, *agterstraatgeskryf*. (Outeur, 2006)

[2] KWALITATIEWE BEGINSELS - ‘n BELYDENIS IN TEKS

2.1 Algemene skaal

Die filosoof en redakteur van die *Vrye Afrikaan*, Johan Roussow, skryf binne die Afrikaanse intellektuele kringe oor kultuur en die plek van die Afrikaner in ‘n Afrika-nasionalisties-verbeelde Suid-Afrika. (Sien byvoorbeeld die artikel *Is daar nog ‘n ons?* in *DeKat Herfs 2005*) ‘n Gesprek met hom sowel as Danie Goosen, godsdienstige filosoof aan UNISA en hoof van die FAK, lei die strydvraag in rondom die plek van die Ander met fokus op die Afrikaner (asook wat hierdie term behels indien enigsins nog betekenis dra.)

Ettienne van Heerden (2005) se *In stede van die liefde* hanteer hierdie strydpunt vanuit ‘n meer romantiese, poëtiese oogpunt, terwyl Koos Kombuis (2005) se *Raka: die roman* ‘n amper apokaliptiese scenario skets waarbinne die Afrikaner heeltemal die kluts kwyt raak. As populêre, hedendaagse Afrikaanse werke, gee hierdie tekste insig tot die algemene vervreemding wat Afrikaners in hul eie land ervaar.

Jack Kerouac (1957) en Bob Dylan (2004) se *beat* beskrywings van stede, Woody Allen se siniese humorstukke (1991) asook verafgoding van New York in filmstukke soos *Annie Hall* en *Manhattan*, Gert Vlok Nel en Jan Blohm se pragtige woorde...maak deel van die outeur se skrywers-invloedsfeer en liefde vir stede en woorde.

2.2 Pretoria skaal

Pretoria, eens *snorstad* gedoop – hoofstad van apartheid en konserwatiewe Afrikaners – se middestad is in die post-'94 jare omskep in 'n lewendige Afrika-stad. Die wit bevolking had in 'n vlag van paranoia hulself ontrek van die middestad en toevlug in die groen voorstede gaan vind. Sake-kerns het in Hatfield, Brooklyn en Menlyn ontstaan terwyl kantoorblokke in die middestad leegstaan. Die middestad, vol simbole van ou ideale, het 'n vreemde plek geword vir die meeste voorstedelinge, terwyl Afrikaners in winkelsentrums na globale simbole gryp. Ironies genoeg, vind ons dat baie van hierdie simbole vanuit middestedelike-kontekste gehaal word – New York koffiewinkels en Paryse modehuise – die outeur is van die opinie dat die kollektiewe bewussyn van die jong Pretoriase voorstedelinge reg is vir 'n herbekoring met hul eie middestad.

Terselfdertyd, is 'n nuwe nasionalisme besig om die plek van die oue te neem, en beoog die huidige regering om Pretoria te omskep in 'n Afrika-hoofstad van internasionale faam* – 'n netelige paradoks tussen die plaaslike- en globale-identiteit. Gaan daar plek gemaak word vir die Ander, of gaan ou foute herhaal word?

Die literêre werke van J.H.H. de Waal (1939), Eugene Marais (1948) en Koos Prinsloo (1982), gee 'n blik op beskrywings van Pretoria deur Afrikaanse skrywers van verskillende tydperke (fig. 24).

Dan is daar natuurlik die kwessies rondom die omgewing: met kragonderbrekings in die Kaap en alewig stygende petrol-pryse, begin die gevolge van die Mens se verkragting van sy omgewing deur Jan Alleman aangevoel word. Hoe gaan ons stedelike ruimtes herinterpreteer met die oog op 'n wêreld sonder olie? Miskien dwing hierdie gevolge juis 'n herverstedeliking en dalk selfs 'n tweede armblankevraagstuk?

*Die *Tshwane Inner City Development and Regeneration Strategy* (2005) is die basis waaruit die doel van om 'n Afrika-stad te skep, afgelei word. Die einste raamwerk word ook gebruik om die beoogde projek te motiveer – die projek het ten doel om ten alle tye by die raamwerk in te val en aan die stad se behoeftes te voldoen.

2.3 Terreine skaal

Die Departement van Publieke Werke: die eerste indrukke van hierdie plek is een van 'n verkrampte burokrasie – vorms om in te vul, honderde klein geordende venstertjies en 'n gevoel van nasionalistiese statigheid. Die binnekant is bedruk en kan 'n mens maklik verdwaal in die enerslykende gange.

Die Poskantoor: die gebou verteenwoordig ‘n plek waar miljoene mense se boodskappe aan mekaar al deurkruis en vergeet is – hoeveel onbeantwoorde briewe lê daar nie en hoeveel belydenisse is nie al hier ontvang?

Die Nasionale Biblioteek: gepas tot die tema van die hipotese, is hierdie ‘n plek ‘n skatkis van woorde. Maar het biblioteke nog ‘n geldige bestaansreg in ons samelewing? Hierdie tempel van die grafosfeer verdrink in ‘n videosferiese wêreld.

Tudor chambers: waar is Pretoria se boheme en kunstenaars? Die anti-Moderne gevoel van die agterstraat ontloot beelde van gentrifikasie [ver-edeling] en skreeu uit om deur die kreatiewe klas geleef te word – ‘n alternatief tot die voorstedelike lewe.

Rentbel dakruimte: bo-op die dak voel ‘n mens na vlieg – deur die wolkekrabbers van Pretoria en oor intrieke dakruimtes. Hiervandaan is pragtonele sigbaar wat min ooit te siene kry.

Opera-plaza dakruimte: hierdie plek is slegs van bo sigbaar en lê, te midde van ou simbole, soos ‘n leë skildersdoek wat wag om geverf te word.

Café Riche/ Ou-Nederlandse-bank: Cafe Riche is ‘n gunsteling bymekaarkomplek in ‘n middestad waar ‘n jong Afrikaner nie altyd tuis voel nie. Daardie gees, te same met die Capitol teater in *ruin*, ‘n Poynton’s gebou wat lekker sal woon en rooibaksteenmure, belooft ‘n plek van uitlewing te wees vir idees op film en in klanke.

[3]

DIE RELAAS

Die relaas is dan geskep om die bo-bespreekte subjektiewe beginsels soos ‘n spons te absorbeer – *agterstraatgeskrif* deur die outeur (2006) is te lees in die opvolgende bladsye.

FIG. 25: shhhh. (Outeur, 2006)
Karikatuur.

agterstraatgeskrif: ‘n Pretoria storie.

deur

JOHAN NEL PRINSLOO.

2006.

Ek was loperig deur die strate van Suburbia, toe sien ek iemand skreeu. Dit was president Mugabe, en vyf rampokkers, met draak-koppe in Prada geklee. Een van die vyf kom toe na vore, en wil weet wie ek is. Ek sê toe ek is Livingstone en kan jul my dalk help, ek’s opsoek na ‘n waterval, gee my al jul geld. Die drake begin toe hardop lag, en vuur in my rigting spoeg, ek begin toe hardloop, en vlug na die naaste kroeg. Ek kom toe daar ingestrompel, en vra vir ‘n koue bier, die kroegman skud toe net sy kop, en gee my angelier. Die blom word toe ‘n engel en beginne vir my sing “Gaan na Pretoria, sy sal geluk vir jou bring.”

1.

vreemdelinge

Hierdie tipe droom het my vir weke lank gehaunt. My droomnagte was gevul met Afrika diktators, koloniale verkenners en designer labels. Die mees opvallend was egter die einde van elke droom – keer op keer is ek beroep om na Pretoria te gaan. ‘n Vreemde versoek – ek had my lewe lank in daardie stad gewoon.

Die dae het verbygegaan en die droomavonture vervaag, ek was in ‘n staat van depressie en my gemoed baie laag – stygende petrolpryse; straathoeksakemanne wat by karvensters in smokkel; info-mercial wonderwerke en Hollywoodskinder op TV; liegbeelde van Toskaanse dorpie in die posbus; warmteerstrate vol *ads...* die stad het ‘n malhuis geword – ‘n terracotta see waarin ek verdrink, en Pretoria wegsink.

Maar soos enige storie, het daar op ‘n dag iets gebeur wat alles verander het. ‘n Pretoria News wat op my afgedwing is het my drome interpreteer: *City’s name change final?* het die voorbladopskrif gelui. Toe tref dit my: Pretoria was nie meer Pretoria nie, maar Tshwane! Die middestad is Pretoria! Ek’t vir my ‘n rugsak gepak – ‘n ou een, ingeval dit gesteel word – en water – vir as ek gesteel word – en ‘n padkaart – want ek was in my lewe nog nooit in die middestad nie.

Ek’t op ‘n bus gespring om my drome na te volg. Al bus wat ek voorheen geken het, was ‘n posbus – en hulle is veels te klein om in stad toe te ry. Hulle is wel rooi, soos daai busse in Londen, maar hierdie bus was nie rooi nie – en effens meer verwaarloos. Die rit was eintlik baie aangenaam en hoef ek nie eenkeer ‘n straathoeksakeman af te weer, of vir kapers uit te kyk, of teen padwoede te waak, of petrol in te gooi nie. Stadstonele het soos film verbygerol, in die venster van die bus: Menlyn se roomystorings, die groen lower van die ouer voorstede...sus-sussend tot ek in slaap verval, en weer in droomwêreld se onbewustelike belydenis...

In die veld het ‘n kerkoring gestaan, ‘n toring van lig, onder die rooigloedwarmlug. Toe kom daar ‘n trop wilde bokke, brul soos leeus, en omsirkel die kerklui van klokke. ‘n Groot horlosie, in die vorm van Winston Churchill se kop, het afgedaal van die hemel en sy wysters geklop, maar iewe skielik – met die slag van donder – het hy die tyd laat stop. In daardie gevriesde oomblik het vyf mystic-Boere op die horison verskyn – silhouette in ‘n permanente sunset – brood gedeel, asook wyn. Hul’t toe weer hul perde gesaal en in die nag gery, op die pad na Nooitgedacht, weg van die feesgety. Die donder slaan toe weer, Churchill gee ‘n hik, en net daar soos die Cape Flats, begin die tyd weer te tik.

Ek word wakker met die kondukteur wat my in vreemde tale van die bus af beduie. By die deur uit, vind ek myself in ‘n wêreld soos verbeeld op ons koffiewinkelmuurvertonings van stede oor die see: ‘n groot plaza deurloop deur mense in pakke en duiwe wat om mieliepitte koer – gegooi

deur toeriste wat vir fotos voor standbeelde pronk en met vingers wys na groot glasgeboue soos die torings van New York. Musiek het uit verbygaande motors gedawer; en sirenes het in die verte gefluit; daar was koerantverkopertjies met die Pretoria News, en die Sowetan en die Son; stalletjies met kos het hotdogs verkoop en Cokes, asook gebraaide mielies en kurios as kuns. Ek was stom geslaan: ek het 'n mark met weggooi honde verwag – 'n Afrikastad – 'n Tshwane.

Maar Afrika tog: groot deure met Ndebele-agtige patrone het op die plaza gefront, vlae met regeringsembleme het triomfantlik gewapper en totempale met groot koppe het ritmies in die straat af gestaan – soos soldate wat marsjeer. Die hele toneel het my eintlik aan soldate laat dink, of eerder miere – ek was 'n buitestaander, 'n toeris wat die werkinge van die nes bestudeer, sonder om deel te neem.

Ek het rus gaan vind op 'n stel trappe wat aan Griekse filisowe herinner, of selfs dié voor die Sacré-Coeur – die trappe, nie die filisowe. Net in daardie moment, so naby aan die Nou as wat kan kom, vind een van daardie oomblikke plaas wat die tyd laat stilstaan, wat water opdraend laat vloei en alles in swart en wit ets, behalwe sy. 'n Vision van Annie Hall, Sad Eyed Lady of the Lowlands, Holly Golightly... waar is haar kappie en koppie boeretrees? Soos om Afrikaans op 'n pelgrimstog in Spanje te hoor, sit sy daar en lees *A Picture of Dorian Gray* – die stad, miskien ook 'n valse beeld van voorspoed. Sonder om 'n pseudo-erotiese beskrywing van daardie wonder te gee, sal ek net sê dat ons siele al jare lank sweef, bo die vlaktes van die Groot Karoo.

Na verloop van die normale ongemaklikhede – haar naam is Inge, en dit gaan goed met haar ouers – het ons besluit om saam die strate in te vaar, opsoek na die droom; die soektog na geluk. Sy was 'n gereelde stadsverkenner en half Pretoria-intellectual, verlore Romantic ook in stadsdrome gevang.

2.

die doolhof

Ons eerste stop was die Departement van Publieke Werke – 'n imposante gebou wat aan Wene herinner – die stad, nie New York hotdogs. Volgens Inge moet hul eers toestemming gee vir drome om gebou te word, en dus 'n logiese wegspringplek vir my soektog.

By die ingang in Kerkstraat is ons deur wagte verwelkom en sewe vorms om in te vul. Die geur van Cobra vloerpolitoer, verdun met paraffien, het die staatsdiensvertrek gevul. Vrae en antwoorde, half geïnterrogeer, het my duielig my kop laat lig en opgestaar na die flikkerende fluorescent buiswitlig.

Ons is goedgekeur, gestempel en die gebou in gewys, Inge het my hand gevat. Of dit droombeelde was of politoer-hallisunasië weet ek nie, maar dis wat het gebeur:

Die ontvangsdame van kantoor 101 weet niks van geluk, maar het ons verwys na 422 – geen geluk. Die man by 302 het my verkeerd verstaan en 'n lang relaas vertel, agt en twintig uur lank, van sy soeke na geluk en die droefheid van oudword en sy ure lange, langer as sy storie, gependel elke dag vanaf Soshanguve. Ons geduld was op en ons koppe vlou toe beginne ons daardie besoek aan daardie kantoor berou. Ons hardloop daaruit, reguit na 303 en skreeu om hulp, op dowe neut – Cashews met smiles wat na ons grinnik en hul kraak net nog grappe oop en lag onder mekaar ons verstaan geen woord en spring toe by die vensterruit uit en land toe in 'n binnehof uit 'n ander wêreld uit. Inge mompel toe iets van 'n doolhof and there was no way out. Daar was 'n skelet van 'n mens en in sy hand 'n vorm, gedateer van 'n paar jaar terug vir 'n toestemming om 'n publieke werk te wees. Daardie skelet was soos 'n beeldhouwerk en ons was publiek, so daardie plek was so goed soos 'n droomfabriek. Maar nie vir ons. Vir veertig jaar lank het ons deur die doolhof gekruip en geleef van Boesmansdruie. Op 'n vroeë somersmiddag, toe veertig jaar weer terug, het ons die uitgang gevind, deur 'n voetganger stegie gehardloop en uit daardie imposante gebou wat aan Wene herinner gevlug, in Vermeulenstraat in.

die doolhof.

FIG. 26: collage van DPW binnehof
(Outeur, 2006)

die verlore brief.

**FIG. 27: collage van poskantoor
buitertuin**
(Outeur, 2006)

3.
die verlore brief

Briewe is teksture van belydenis – woorde wat te moeilik gesprek word, word met ink op papier gekerf. En drome ook – die poskantoor was ons volgende bestemming. Van die straat af het ons verby mimiek-kunstenaars en telefoonhorkies-soos-beelde gestap, op met 'n stel trappe, en in verstomming gevries:

like 'n verlate strand op 'n skedelkus, had waters voor ons uitgestrek. Lady Liberty in 'n swart-en-wit prenteboek met 'n boek in haar hand, omvou my in herinnering, van kleintyd verbeeldings van ou stede oor die see. Of in verbeelding of wat, het 'n glasbottel voor ons voete uitgespoel. En in die bottel 'n brief:

xxxxxxxxxx
xxxxla
xx98
Oktober 1975

Geliefde Cecilia,

Ons is nou al vier weke hier in xxxxxhxxx. Dis bloedig warm en die kos maar skraps. Ek xxx xxx xxxxxx xxs vxg nie. Bxxa se xxer! Maar wat 'n lafhaart is ek nie! Hier sit ek en kla en vra nie eens hoe dit gaan nie – wel? Hoop die laatmiddag donderstorms is nog so mooi daar vanaf die balkon. En die jakarandas. Maar ek skryf eintlik want ek hoop jy kan my vergeef vir wat gebeur het voor ek hierheen gekom het. Ek hoop jy kan my weer liefhê. Dis al wat ek nou kan skryf.

xxx

Jou geliefde,
xxxxxxlaxx xan

Sy het nooit die brief ontvang nie, xxxxxxla.xx xan se droom is nooit vervul nie – ons is af met die trappe, 'n kongregasie voor die hof as reality check, en weer die streets in.

So hand aan hand het ons toe gestap, toe die angs het ons gelos en gevlug in die wind, die stadsgedruis-wind, in geselskap in; gepraat oor verledes en kennis en drome en romantiese liefde en ditjies en datjies. Oos het ons beweeg en lafenis gevind onder 'n reuse denneboom by 'n straatkafee met oranje sambrele en stoeltjies, en cappachinos en die rus van water wat oor gegote beton die middag in sus.

4.
die letters ontsna.....p

Inge se vlak van geletterdheid was verstommend, veral daar om die tafel met koffie en sigarette – ek het maar my kop geknik en met 'ja's en 'm-mm's en 'nes jy daar sé's geantwoord op haar verwysings na Kafka, De Certeau en Van Wyk Louw. Dit was dan juis daardie gesprek met groot woorde wat haar my laat aanraai het om na die Nasionale Biblioteek oorkant die straat te gaan en vir antwoorde in die bladsye van die meesters te soek; in die publieke leeskamer waar sy gereeld in boeke verdrink.

Koffie maak my paranoïes – die sekuriteitskameras van die hoofingang het geblyk of hul iets weet, asof hul my soektog ten alle koste wou stop. Met 'n gerol van die o het Inge my na 'n klein, amper verskuilde ingang net om die hoek in Andriesstraat gelei. Die stegie was aan die linkerkant gegrens deur 'n gebou wat soos 'n ou kerk blyk. Maar ons aandag was gou afgetrek

die letters ontsnap.

FIG. 28: collage van biblioteek gang
(Outeur, 2006)

deur 'n reeks vreemdhedede:

Skerwe glas het die plaveisel vol gelê; die klein venstertjies aan die regterkant was uitgebreek. Met ons koms die leeskamer in, het die stilte en verlatenes soos sirenes in ons ore geskreeu; daar was niemand nie en boeke was oor die hele vertrek gestrooi. Maar die vreemdste was dit, was dit dat toe ek die eerste boek optel, Ondergang van die Tweede Wêreld deur Eugene Marais, die bladsye heeltemel leeg was; skoon velle wit papier sonder merk of geskrif. Een na die ander het ons na boeke gegryp en deur geblaai sonder om 'n woord te vind, wat nog gepraat van geluk?! Ons was woordloos.

By die leeskamer uit het ons 'n lushof ingetree en vir 'n paar oomblikke in die koelte van 'n wilde wilg gerus en water uit 'n fontein geskep. Ek het lank en diep in die waters gestaar en het daarin 'n getuienis gevind:

So was een donker nag in daardie stad. Die boekhuis was stil, almal was weg – die streets in; Kerkplein nagte. Maar so in die stilte was 'n gesus en gefladder like butterfly klappend in reën.

Die boeke het ge-riot!

Hulle't begin skreeu en gesing, Eugene Marais het uitgespring. Hy't 'n groot swartinkpen uitgegryp en die eensame boeke in geesdrif opgewek. Letters had van bladsye afmarsjeer en by verlate kantore ingeskryf. Daar het hulle rekenaars bespoeg en verkrag. Raka en Trompie en die Bokshombende het die vensters van die leeskamer oopgebreek en die binnehowe van die gebou ingedring...daardie nag had die letters ontsnap. Rekenaars is op 'n stapel gegooi en aan die brand gestee. Die letters was begeesterd en om die vuur gedans, stories is vertel en intriges ontbloom, skrywersgeheime is verraai en mensekinders bevloek.

Toe begin dit reën.

Pretoria laatmiddag-gedonderde-reën. Die letters het gesmelt – 'e's het tevergeefs onder kappies in gehardloop . Die letters het gesmelt – die mure en die plaveisel in.

Ek word toe wakker in haar arms, twee eensame kinders in die stad, en ons loop aan soos wat ons voete vir ons heet, deur daardie relaas, op daardie Pretoria pad.

5.

die profeet

Net suid van die biblioteek beland ons binne 'n eklektiese plekkie versteek tussen die omliggende kantoorblokke. Klein rooibaksteen geboutjies wat aan Londen docklands herinner – die plek, nie swartleer-skoene. Drie mense het om 'n tafeltjie gesit met 'n bottel rooiwyn en 'n middagete van olywe en brood. 'n Ander kalant het op 'n stoepie gesit en mineur akkoorde op 'n kitaar-soos-huilende-kind getokkel. 'n Pragtige vrou met glietswart hare het luiend in kaalvoet op die ritme gedans. Op een van die vervalle mure is die woorde 'Pretoria is wees' in helder-groen gevef. Boheemswees in Parys, het ek gedink. "Soos Boheemswees in Parys," het Inge gesê. Niemand het hul aan ons gesteur nie, nie eens 'n oogwink toe ons by een van die vertrekke instap nie.

Die kamertjie het 'n hoë plafon gehad en was tot bo met boeke gestapel, boeke met woorde, boeke met betekenis. Die houtvloere het onder ons voetstappe gekraak soos wat ons deur die boeke gevleg het. 'n Man met 'n gryns baard, dronk van taal, het aan 'n klein tafeltjie gesit en met 'n veerpen op los velle papier geskryf. Hy het na etlike minute opgekyk en hierdie woorde gespreek:

Ek gaan probeer skryf vir 'n stad, in Afrikaans, nie plattelands. Iets oor hoe Pretoria kan wees. Oneindig word. Gaan stap saam met my deur dun strate en ons gaan kry ons lagte daar in die

jazzkatte.

FIG. 29: collage *Tudor chambers* steeg (Outeur, 2006)

ete met die engele.

FIG. 30: collage van Pretoria daklandskap (Outeur, 2006)

nag. Saam met al die ander spul wat wag om weer die lewe aan te gryp. Sonder om Londen toe te gaan. Hier, op eie bodem – onder die staatsdiensreën van die ou Transvaal. Kafees vol jazz spelers wat elke aand blaas asof hul môre gaan doodgaan. Die einde. Elke tree loop na 'n nuwe begin, 'n nuwe manier van wees. Geen veiligheidshekke wat ons hier probeer keer, en geen fake plastiek palms en mal mense wat Tuscan aan jou wil verkoop. 'n Egte wees. Hier kan jy alleen bly in 'n koue water flat sonder TV en steeds die gebabbel hoor van groepe in die straat en af klouter met die brandtrappe en hul aanheg vir 'n aand se drink in kroëë in daai jazzy kaffeës. Vroegoggend môre dou uitkom en skoonmakers gewaar wat kom werk en sommer die dag deur slaap of deur werk om geld te maak vir huurbetaal.

Kom, kom, kom gou voor dit te laat is en die yuppies intrek. Ons kan die plek kolonialiseer, dit vir ons self vat. Spring, spring, spoeg hieruit daai gewetelose bestaan van die suburbs. Ons kan sing vir meisies wat op balkonne staan en koffiedrink laatmiddag as Pretoria se son daai persbloulug laat glinster soos die jakarandas blom in die lug. Die geur van donderweerstorm vul dan die lug en karre se remligte laat gloei op die teer wat stoom en rysmiere uitfladder, in die nag.

Hardloop gou moenie stop nie, stop net vir 'n koerant by tafeltjie oppi sidewalk met espresso en boerepap en 'n mieliestronk halfge-eet, half gegooi vir 'n boemelaar te laat eet. Gryp dan 'n lamppaal en dans met 'n hoed en sing hard lag ja sing vir die duiwe wat dans - kom dans Pretoria - om die voete van Paul Kruger wat kyk ewig bedroewig en wys met die eeue se tyd.

Ons kom in en red die plek van City Property Group, 'n duiwelse groep, wat ou geboue stroop van hout en oordadige dekorasies wat so mooi so mooi vir altyd dan weg gaan wees. Ons voel soos Parys en New York en al daai plekke in ons koppe en na verlange heet wel nie daar wil bly, net hier Pretoria vir jou, vir jou laat ons hier wil leef en liefhê.

Verhale vertolk hier gebeur, die milieu – jy, stad van snorre so dan eens, maar nou op die rant van afgrond; of die nuwe Afrika stad. Maar ook my stad en nie Maputo geherhaal, afgeval maar ingesnyde plekke van Romanse, ou westerse stede gecobble gedeconstruct en gebalans.

Kom dans, Pretoria, hiers jou laaste kans.

Hy het afgekyk en weer begin skryf. Ek het nie geweet of hy met my, met ons, of met sy stad gepraat het nie, maar dit was die naaste wat ek nog aan die betekenis van die droom gekom het – 'n glimmering van geluk het ek in my are gevoel. Ons het daardie weggesteekte gemeenskap verlaat en Inge het my gesoen.

'n Nou gangetjie het ons na 'n arkade gelei vol kleurvolle klerewinkels wat aan Carnaby Street in Londen herinner – die straat, nie die Beatles. Nie eens Inge se intellektuele snobisme teen die snobisme van designer klere kon maak dat sy die venstervertonings weerstaan nie. Sy't 'n pragtige serp gekoop met die woorde

'hierdie is nie 'n serp nie'

daarop en om haar nek-soos-swane gedraai. Maar die son was al laag en 'n Vanilla Sky het deur die hoë toringblokke gestol en lang skadus oor die stadsmense gegooi. Ons het Kerkstraat bereik en is deur die jazzy klanke van trompette en saksofone na 'n versteke ingang oorkant die pad betoor. Vreemde dae, in alleys. Weggesteekte kafees en eenkamer kouewater studios – eggos van die profeet se woorde.

Maar geenplek was daai jazzspelers. Net swartkatte. Katte met goue oë wat gluur en poëties voor rooibaksteen mure poseer. So vreemd word die dag alweer en kom twee katte lazily vanuit 'n flenter-houtdeur bo-aan 'n stel staaltrappe gestap – die een met 'n trompet, die ander met 'n saksofoon. Ekt gedog dis oulik, en Inge ekseker ook, maar toe begin hulle speel soos drake wat vuur spu. Vir eeue lank het ons daar gestaan en na die katte gekyk, die ritmes van die stad, die mure in ruïn, en geskimme van die anderkant.

6.

ete met die engele

'n Klein skare het saamgedrom onder wie 'n maer man in Levi's en vuil hemp. Hy't energiek rongespring op die *Beat*, en geskreeu: "Yes, yes, yes, yes!" Ons het sy mal bewegings gevolg op en deur maltrap-trappe van vlak tot vlak tot in 'n gebou tot in 'n hysbak tot op die agste vloer en verby 'n ry funky mense gehardloop verby 'n groot wag uit met 'n deur op met nog brandtrappe tot op die dak van die gebou. 'n Restaurant in die hemele.

Die laatste-middag son het nog Pretoria verlig. Die malkopman was weg. Ek en Inge kon tot in die ewigheid sien: groen randjies in die verte, die uniegebou, die reserwebank, duisende dakkies en versteke kunswerke teen mure geverf, 'n elitist mode-parade bo-op die oorkanste gebou, werkers wat op busse klim en die Gautrain wat verby vaart, toeriste wat by 'n hoek-kafee sit en 'n uil wat oor hul kyk, tekens oral van 'n verlore Britse Ryk en tekens wat bekend lyk maar nog nooit so mooi soos daardie vroegeand oor Kerkplein het geblyk.

Die dak sweef op die vlerke van die wind, bo die stad, 'n nuwe stad gevind. Van dakke, duiwe en lug; Pretoria lug, Pierneef wolke, in room gestolte.

Donker het die stad soos 'n doek bedek. Liggies het oral begin skitter en ons het aandete daar tussen die sterre geniet. Inge het in my oor gefluister. Alles was goed, maar my soektog was naby verlore. Na ete het ons weer by die reëling gaan staan en gepoog om te wees.

Iets het egter my staat van wees (of is, ek kan nie onthou nie) onderbreek : aan die oorkant van die plein het 'n groen gloed deur die geboue (wat aan Brussels herinner – die stad, nie die sprouts) gegloei. 'n Neon lig het geflikker:

g e l u k

Ons het onmiddelik afgehardloop om my droom te gaan vind.

7.

taalkaarte

By die trappe af toe val ek af en beland op die dek van 'n skip, 'n ou skip-soos-seerowerskip. Die golwe was rof en geslaan teen die romp. Romp! Romp! Romp! Soos 'n kraai het ek van bo die mas gesien hoe letters op die water verskyn – ko-ordinate van 'n nuwe land. Die bemanning het gekla en op hul tande gekners en hul mondvlies het gebloei. Woorde in elf vreemde tale het van die bodem af opgedryf en in kolomme gedryf. Agt en veertig pikkewyne met snorbaarde het vanuit die lug geduik en met een standaard staatsdiens swarbalpuntinkpen die buitelyne van die nuwe land op die waters geskets. Ons vir jou Suid-Afrika. Die pikkewyne het die woorde buite daardie lyn opgedrink en so vet geword, en so saggies ontplof. Brand Suid-Afrika. 'n Lank voorspelde wind van verandering het gewaai en vrede gesaai. 'n Politiese korrekte wind het gewaai en eenvormheid gesaai; 'n kakofoniese lawaai – die woorde het tussen-mekaar en bo-mekaar gespoel tot geen woord meer leesbaar was nie. Toe gaan lê die wind. Toe kom die son uit. Toe verdamp ván die woorde en ek kon weer lees. Ek het min verstaan, maar daar tussen alles was een sin duidelik verstaanbaar vir my:

"Ek is 'n vreemdeling in my land, Suid-Afrika."

8.

'n gathering in die nag

Ek spring toe van die dek af, en swem na daardie sin om sin van te probeer maak. Halfnat tussen die ore en alleen sonder Inge, bevind ek myself agter die Cafe Riche gebou voor 'n ou vervalle teater. Daar was baie ander. Ander nes ek, maar nie die Ander, maar Ons. Almal het

ook geluk kom soek en almal het besef

die geluk is in die soek.

Dit was donker, en daar was woorde uit talle beenkamers. My woorde was dit:

Pretoria, het jy ons verlaat, omdat ons jou gelos het? Pretoria, gaan jy ons nooit vergeef dat ons jou strate verleeg het? Ons lewe gelieg het? Vat ons terug, met voorwaardes: Ons word die agterstrate, daar loop ons rond. Die mainstream streets is lankal nie meer ons nights, maar weggesteekte kafees kruip ons na; onder die skadu's van Mamelodi jazz en African vibes wat oor ons kla. 'n Dun geflikker van neonlig – eens die sinjaal van hoere en dobbelkastele – lei ons van die hoofstrate af, na 'n gathering in die nag – daar kan ons hardop lag. Waar is die marmer relief, die Pierneef skildery, die rooi stoep en die 'Deco uil? Waar is ons kunstenaars, ons idealiste en dromers? Hulle dwaal rond, ja, maar nie meer hier by ons, nie in hierdie sandbegrawe strate; maar in die rand, die gryns van die skadus van ons lank verlore somer.

die einde.

[4]

GEVOLGTREKKING

agterstraatgeskrif is 'n hoogs Post-Moderne teks vol onopgeloste teenstrydighede, verwysings na ander tekste, subjektiwiteit, sentimentele romanse en Engelse woorde. Fiksie en realiteit is skaamteloos deurmekaar gegooi en milieu beskrywings wissel van die werklike, tot die profetiese tot die surrealistiese en absurde. Dit is die outeur se liefdesbrief aan Pretoria, sowel as sy klaaglied. Al die kwalitatiewe beginsels wat vooraf bespreek is, is beliggaam in die teks sonder om letterlik uitgespel te wees – juis dan die doel van die relaas as ontwerphulpmiddel. *agterstraatgeskrif* is dan die konsepsionele onderbou van *stadskrif*. Elke hoofstuk is aan 'n terrein gekoppel.

Die ontwerp gaan nie Afrika wees nie, ook nie Toskaans nie, ook nie Afrikaner nie, ook nie Suid-Afrikaans nie, maar *Afrikaans*... dááruit gekerf.

VIII DIE SKRYF VAN DIE FENOMENOLOGIESE TEKSTE

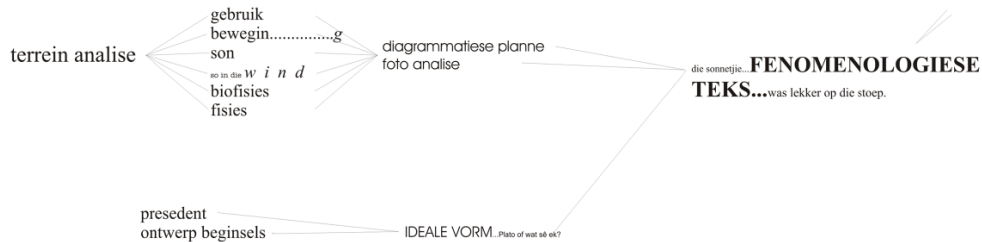

FIG. 31: Die ontwerpproses tot aanleiding van die fenomenologiese tekste. (Outeur, 2006)

[1] INLEIDING

Die tweede tipe teks wat volgens die hipotese as ontwerp-hulp-middel gebruik kan word, is die fenomenologiese teks. Hierdie teks word geskryf as 'n ontwerp-met-woorde wat al die kwantitatiewe beginsels verwerk na 'n beskrywing van die fisiese aard van die plek. Hierdie ontwerp-met-woorde word beïnvloed deur die betrokke terrein, voorbeelde van dergelike tipologiese ontwerpe en ontwerp-beginsels. Hierdie aspekte word bespreek gevolg deur die uiteindelijke fenomenologiese tekste. Daar is drie van die terreine gekies om die beginsel te illustreer, naamlik die Departement van Publieke Werke, die Poskantoor en die Rentbel-dakruimte.*

*Dieselfde proses is gevolg vir al die terreine, maar word nie hier ingesluit nie die inhoud van die dissertasie te oorlaai nie.

[2] VOORBEELDE, ONTWERP-BEGINSELS, TERREIN-ANALISES EN FENOMENOLOGIESE TEKSTE

2.1 Departement van Publieke Werke

2.1.1 Voorbeelde

Projek: *Two Plateaux* [die binnehof van die *Palais Royal* in Parys (1985)]
deur: Daniel Buren
in: (Brayer *et al.* 2005: 172 – 174; 190)

Eerder as om die ruimte van 'n losstaande objek te voorsien (soos voorgestel deur Alexander

(1977: 606 - 608) in die patroon *Something roughly in the middle [126]*) het die kunstenaar, Daniel Buren, die binnehof van die *Palais* as 'n beeldhouwerk in sy geheel ontwerp. Die argitektoniese orde van die *Palais* word in die ruimte vergestalt deur 'n rooster van pilare wat in hoogte wissel – die veelsinnige vorm laat toe vir verskeie interpretasies en maniere van gebruik.

Alhoewel die binnehof van die *Palais Royal* toeganklik is, **vervul die ontwerp groterdeels 'n visuele rol.**

Projek: binnehof aangrensend die MACBA, Barcelona, Spanje
deur: Richard Meier

Ildefons Cerdà se *Eixample* [uitbreidings]-plan vir Barcelona in die 1850's word beskou as die eerste model vir ideaal-gedrewe stadsbeplanning. Sy planne het onder andere die voorsiening van binnehof-tuine tussen-in geboue ingesluit. Ontwikkelaars het egter gesorg dat hierdie ideaal nie uitgevoer is nie. Huidiglik is die stadsraad egter besig om soortgelyke ruimtes in die stad te win, soos dié aangrensend die MACBA [kontemporêre kunsmuseum] deur Richard Meier. 'n Opvallende kenmerk van hierdie, en ander soortgelyke ruimtes in Barcelona, is die eenvoud van ontwerp: bloot 'n paar tafeltjies en sambrele, 'n fietsloods en 'n muurskildering van teëls.

Die uitkerf van oop ruimtes in die dig-stedelike weefsel skep areas vir ontsnapping en vir rus; die wegvat van geboue is soms meer voordelig as die bou daarvan. Die bestaan van **sulke ruimtes is afhanklik van toegewyde beplannings-inisiatiewe** en verg slegs **sonderlinge ontwerps-ingrypinge** om suksesvol te wees.

2.1.2 Ontwerpbeginsels

Die binnehowe in die middestad is oor die algemeen dooie ruimtes wat nie deur gebruikers benut word nie (die Queen straat moskee is 'n uitsonderlinge voorbeeld). In die patroon *Courtyards which live [115]* lys Christopher Alexander (1977: 561 – 564) die volgende beginsels vir die skep van suksesvolle binnehowe:

- Skep tussen-in ruimtes om 'n egalige oorgang tussen binne en buite te bewerkstellig.
- Die binnehof moet meer as een toegangspunt hê ten einde menslike beweging daardeur te verseker. Soos die voorbeeld van die binnehowe van Barcelona dui, is dit soms nodig om gebou-struktuur te verwyder vir die suksesvolle skepping van oop ruimtes in die stad.
- Die binnehof moet nie geheel en al omsluit wees nie, maar op plekke uitsigte na groter, oop ruimtes bied. Weereens gaan sekere gevalle die verwydering van argitektuur vereis.

Plante kan suksesvol in toeganklike binnehowe gebruik word om dooie ruimtes in

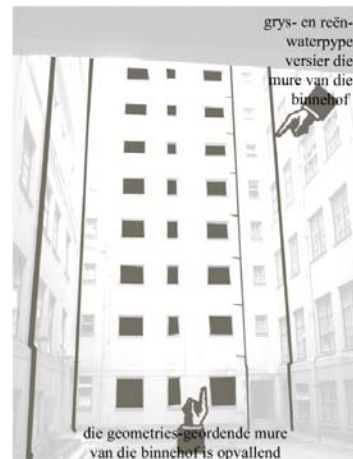
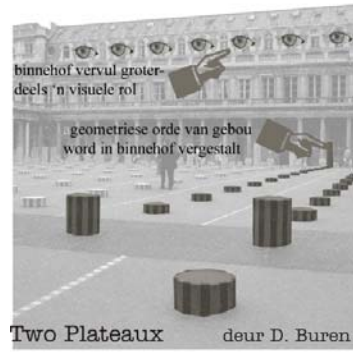
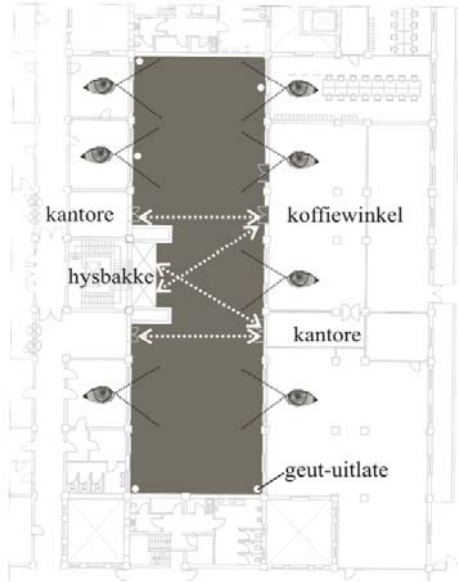
middestedelike lushowe te omskep. Gebrekkige sonlig in sulke areas genoodsaak die gebruik van skaduplante.

Aangesien geute dikwels na binnehowe dreineer, moet die bestaande dreinerings-stelsel se werking nie belemmer word nie. Beter nog is om die reënwater op te vang en vir besproeiing aan te wend.

2.1.3 Terrein-analise (erwe 271 - 274, 319 - 322)

Die Departement van Publieke Werke beslaan die helfte van die noord-westelike straatblok rondom Kerkplein, tussen Kerk-, Bosman-, en Vermeulen-straat met die hoofingang in laasgenoemde. Die hoofmateriale van die gebou is **gladde sandsteen** vir die eerste twee verdiepings en **rooi siersteen** vir die boonste ses, en houtraam vensters en deure. (Le Roux 1990: 60) Die mure aan die binnehowe is egter bloot gepleisterde baksteen. Daar is vyf toeganklike binnehowe wat vuil en afgeskeep is, en vier nie-toeganklike dienste-skagte. Die gebou word tans deur MEG argitekte opgeknop. Planne vir die binnehof wat ondersoek word, sluit in 'n koffiewinkel wat op die ruimte oopmaak, hysbakke aan die een muur, en 'n glasdak wat die ruimte bedek. Sien fig. 32 vir verdere terrein-analise.

grafiese analise.
FIG 32: foto- en plananalise van DPW binnehof (Outeur, 2006)

2.1.4 Fenomenologiese teks

Die helder droeë-blou winterlug word deur die buitelyne van die dak geraam. Die son steek floutjies sy strale uit om die staatsdienswerkers van die kouete verlig. Koffie en sigarette word teetyd om tafeltjies geniet – daar is ‘n restaurant-soos-brug op die sewende verdieping van die Departement van Publieke Werke in Kerkstraat, wat oor ‘n binnehof strek. Werkers vind daar lafenis van die kantoortjies met hul neon-buiswitlig, en geflikkerende rekenaarskermlig. Die hele binnehof is eintlik ‘n ontsnapping – ‘n ruimte met sy rug gekeer op die stad. Die grondvloer van die binnehof word nie veel in die winter benut nie, maar dien self as ‘n tapyt, of skildersdoek vir die oë vanuit kantore en mense wat oor die restaurant se balkon leun. Die mure van die binnehof is straks geometries en spreek van die burokratiese funksie van die gebou. Die lawwe en irrasionele binnehof kontrasteer visueel met die Neo-Klassistiese ideale. In die somer wel, wanneer Pretoria hitte die lugversorgers laat dreun, is die son-versteekte grondvloer ‘n koel-soos-oases ruimte met vloeiende water en donkergroen loof van die skaduplante wat groei met middagete son – dan skadu gooi vir toebroodjies eet en koue water drink in kafee-soos-Sidewalk New York. Die brug gooi ook ‘n skadu in die middel van die ruimte – ‘n goeie plek dan vir middagete eet. Af van die hoofstroombeweging van middageters en deurlopers is daar plekkies in die hoekruimtes-soos-beeldhouwerke waar alleen en stil gesit kan word met die vloei van water en geure van blomme en die lees van stories in letters-tot-woorde. Die mure van die binnehof is ook landskap en word gesien vanuit teenoorgestelde kantoorvensters, vanaf die sewende vloer restaurant-soos-brug en van onder af. Hierdie mure word tapyte, groen tapyte wat gryswater vanaf handwasbakke (met organiese seep) gebruik om te groei – skaduplante, natuurlik. Die rankers klim teen stellages om nie die integriteit van die geskiedkundige bouwerk in gedrang te stel nie – ingrypinge moet verwyderbaar en ooglopend nuut wees. Geen illusie van geskiedenis word geduld nie. Ten einde nie beknop te voel nie word die binnehof uitgebreek in ‘n koffiewinkel wat deursigtig is tot ‘n ander binnehof – hier word die soliede statigheid van die argitektuur onderbreek en met glas vervang en ligte ontwerp om uitsig en uitloop te bied – om weg te neem voeg iets by. Wanneer dit Pretoria-donderweerstorm-soos-gewere reën, word die water van die reënwaterpype geïdealiseer en geprys in ‘n kunswerk – ‘n spel van watervloei wat uit kantore sigbaar is en wat, soos riviere in die landskap, die ruimte met die tyd verander – ‘n stroom word in sandsteen ge-ets.

2.2 Poskantoor

2.2.1 Voorbeelde

Projek: *Capitol Plaza* (New York, New York, VSA)

deur: Thomas Balsley

in: Freeman (2005: 161 – 169)

- Gebruik: **deurloop**, koffiebroke, middagetes
- elemente: bankies, lae mure, skaakborde
- **komplimenter die groter *Madison Square Park*** (*Capitol* bied meer geleentheid vir intieme ontmoetings)
- word **ondersteun deur funksies** geassosieer met “so-called creative class” (Freeman 2005)
- ‘n dooie muur word geartikuleer deur ‘n sinkplaat met ellipsvormige gate daarin gesny, daarvoor te vertoon
- Balsley vermoed dat sulke plazas wat in styl en materiaal soos die aangrensende argitektuur heet, deur die publiek as deel van daardie geboue beskou word en daarom nie gebruik nie.

2.2.2 Ontwerpbeginsels

Vanuit die bespreekte en ander voorbeelde, kan sekere ontwerpbeginsels afgelei word:

- Ten einde ‘n gevoel van veiligheid te skep deur passiewe toesig [*passive surveillance*], moet die ruimte self ‘n deurloop wees of ten minste, soos in die geval van *Paley Park* in New York, oopmaak na ‘n bewegingsroete. Die aanheg van funksies verseker ook die aanwesigheid van oë wat kyk.
- ‘n Verskeidenheid sit-konfigurasies moet voorsien word wat die individu toelaat om in rus alleen te sit, of in ‘n intieme groep.
- Om te verhoed dat die plek as ‘n privaatruimte skyn, moet die ontwerp nie slaafs die omliggende argitektuur naboots nie.

2.2.3 Terrein-analise

(erwe 273, 274, 320 - 322)

buiterruimte:

- ‘n ruimte (ongeveer 2m gelig vanaf die straatvlak) op die hoek van Vermeulen- en Paleisstraat; die dak van ‘n parkeer-garage
- tans ongebruik
- toeganklik vir die publiek
- goed gedefinieer deur poskantoorgebou aan suidekant, en DPW aan westekant

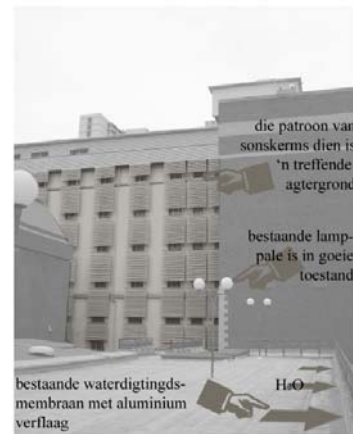
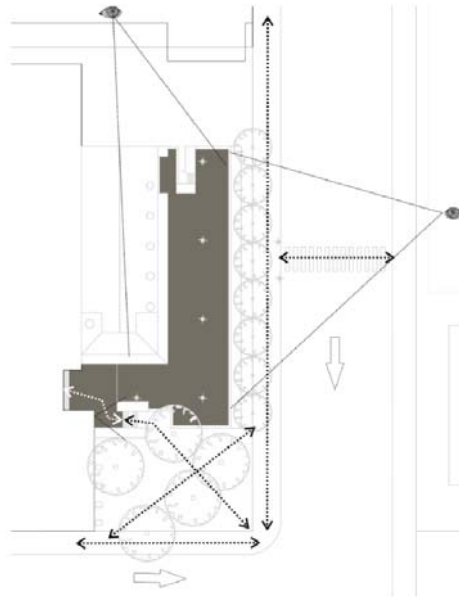
- goeie gehalte staal balustrade en lamppale reeds in plek
- 'n ry jong Acacia karoos is geplant op straatvlak (Vermeulen)

algemeen:

- prominente gebruik van rooi bakstene
- dak van poskantoor uitbreiding (1987) is van titanium-sink ('brownbuilt' profiel)

Sien fig. 33 vir verdere terrein-analise.

grafiese analise.

FIG. 33: foto- en plananalise van DPW binnehof (Outeur, 2006)

'n Ontwerpskrif vir die poskantoor – onveranderd van oorspronklike geskrif (11/05/2006) - op volgende bladsy.

2.2.4 Fenomenologiese teks

Daar is 'n hoekie tussen Vermeulen- en Paleisstraat waar paaie kruis en briewe gepos word, en telefoonoproepe gemaak word, en liedjies deur straatmusikante gesing word. 'n Katspoeg skuins oorkant die Hooggeregshof, is hierdie plek 'n ontsnapping van dié Post-Moderne gebou waaruit mans-soos-pikkewyne uitgestap kom en kom kyk na 'n anderkant van woorde – briewe word in die poskantoor gestuur en ontvang – briewe wat soms van die gryskant van die lewe praat. Die hemelbesems se immergroen loof bied skadu, en lopende water dof die geraas van die straat uit – 'n waterput met diep, helder water word deur hande gebruik om geswete gesigte af te spoel. Ou mans sit met hul rûe teen 'n muur en kyk hoe kindertjies mekaar met water spat, en klein bootjies uit die takke van die Acacia karoos in Vermeulenstraat kerf en op die waters laat vaar. Om die waterput is die plaveisel van klein ronde rivierklippies in patrone gemessel wat glinster soos wat die water en die gefilterde son daarop val. Vanaf hierdie woud van mensestap en oumenssit en kinderspeel is daar 'n stel trappe-soos-gang wat na 'n lineêre, stiller en oop ruimte lei. (Ook na die ingang van die poskantoor). Hierdie ruimte is op die dak van 'n twee-verdieping ondergrondse parkeergarage. Om die massa te beperk is al die materiale lig en slegs plante wat 'n dun laag grond benodig: veldgrasse en blomme (wat aan die Pretoria van Eugene Marias herinner). Die plantegroei word teen 'n opwaartse helling geplant sodat dit soos 'n wyd-uitgestrekte veld blyk. Die Acacia karoos in Vermeulen bied skadu teen die noorde-son van die somer; in die winter bied die suidekant van die ruimte sitplekkies in skadulose sonnetjie-gevlak – veral gewild onder die mans-soos-pikkewyne wat briewe vanaf hul skootrekenaars stuur in die draadlose hotspot. Hulle sit alleen; ander – 'n man en sy geliefde – sit intiem en kyk en koer-soos-duiwe op stoeltjies en verby hulle stap 'n eensame Pretoria-intellektueel wat 'n abstrakte beeldhouwerk interpreteer.

2.3 Rentbel-dakruimte

2.3.1 Voorbeelde

Projek: daktuin vir Maria McVarish (San Francisco, Kalifornië, VSA)

deur: Andrea Cochran Landscape Architecture

in: (Carlock 2005: 108 – 113)

- Brand-regulasies? (Aantal mense toelaatbaar op ‘n dak – privaat of publiek)
- Beperkings van materiale: hysbak, gewig
- Sekuriteit (toegang vanaf aangrensende dakke)
- blootgestelde omgewing: son, wind, hitte
- water: waterdigting, besproeiing
- gewig aan die kante van die ruimte
- maniere om plantbakke se gewig te verlig: “lightweight aluminium”; “lightweight volcanic soil” (111) “beneath the planting medium is Styrofoam” (111)

Tipe: **toeganklike dakruimte vir privaatgebruik (ontspanning)**

2.3.2 Ontwerpbeginsels

Een van Alexander (*et al* 1977: 315 – 318) se patrone is *High places* [62], waarin die belangrikheid van hoë plekke in ‘n stad beklemtoon word – **plekke waarvandaan die wêreld vanuit ‘n ander hoek bekyk kan word**. In *Roof garden* [118] (*ibid.* 575 – 577), word daktuine beskryf as plekke vir private ontspanning wat bes moontlik **direk vanuit ‘n binneruimte toegankbaar** is; m.a.w. nie deur ‘n stel trappe nie.

Die volgende ontwerpbeginsels is vanuit Harris & Dines 1998: deel 610 afgelei:

gebou-struktuur

- Die gebou-argitek en ingenieur moet voortaan die ontwerp gekonsulteer word.
- Die dak moet ‘n dooie lading van 7.18kPa kan dra ten einde die konstruksie van ‘n daktuin te akkommodeer.
- Die teenwoordige waterdigting en dreinerings van die dak is gewoonlik voldoende – die ontwerp moet dus nie die werking van daardie stelsels kortwiek nie.
- Alhoewel ‘n permanente beton vloer oor die dak se oppervlak gegiet kan word, is dit beter om van verwyderbare elemente gebruik te maak ten einde toegang tot die dak vir onderhoud te bied.
- Die anker van strukture in die dakblad (wat die waterdigtings-membraan gaan deurdring) moet verhoed word – oorweeg alternatiewe details.

grond

- Selfs ligte grond kan tot 585kg/m³ weeg.
- Ten einde die las te verlig, kan polistireen blokke onder die grond geplaas word.
- Aangesien 'n dun laag grond gebruik word, had dit nie genoegsame water om aan die plante se behoeftes te voldoen nie – besproeiing is dus 'n noodsaaklikheid.
- Vir bogenoemde rede moet die verdamping van water uit die grond beperk word deur die aanwending van 'n laag boom-bas, en/ of die gebruik van oorhoofse-elemente wat skadu gooi.

strukture

- Ten einde massa te beperk, gebruik materiale soos aluminium, lig-gewig beton en hout (sien wel of die gebruik van hout toelaatbaar is).

meublement

- Anders as ander publieke ruimtes, kan die meublement nie maklik deur booswigte verwyder word nie, en hoef daarom nie in-plek geanker te wees nie.

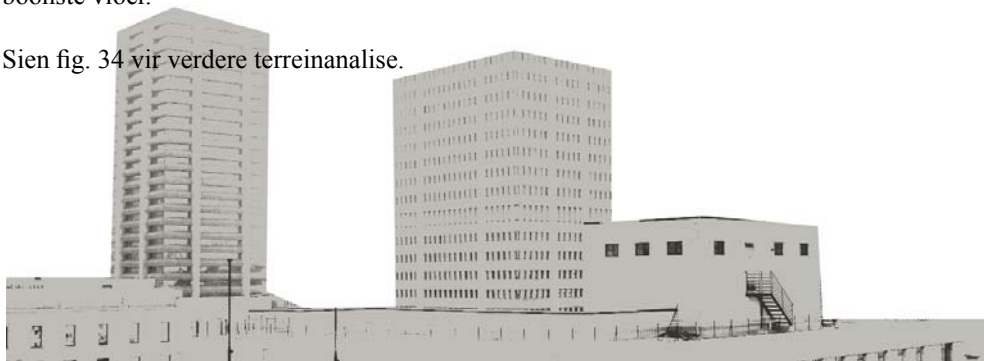
gebruik van water

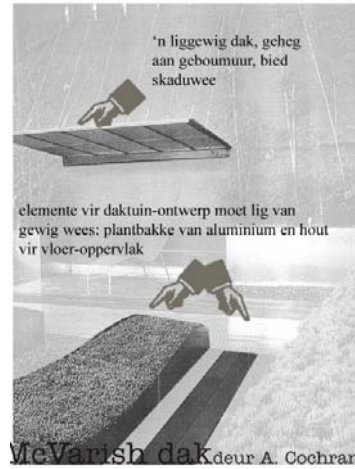
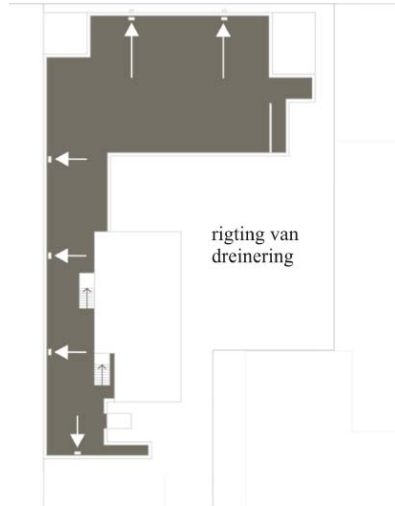
- Plaas swaar water elemente bokant ondersteunings-kolomme.
- Die water moet so vlak moontlik wees (100 – 400mm) ten einde massa te beperk – donker kleure kan gebruik word om die illusie van diepte te skep.

2.3.2 Terrein-analise (erf 2745)

Die Rentbel gebou sit aan die suid-oostekant van Kerkplein in Bureauaan. Die gebou bestaan uit 'n “agtverdieping hoofblok met die negende verdieping teruggesit onder 'n plat dak.” (Le Roux 1990: 82) Die fasade aan die pleinkant had 'n sterk “strewe tot vertikaliteit.” (*ibid.*) Die dakruimte is tans ongebruik, maar toeganklik deur 'n stel brand-trappe vanuit die boonste vloer.

Sien fig. 34 vir verdere terreinanalise.

grafiese analise.

FIG. 34: foto- en plananalise van Rentbel-dakruimte (Outeur, 2006)

2.3.4 Fenomenologiese teks

Die rokers, veral, vind lafenis op die dak van die Rentbelgebou. Met 'n stel brandtrappe-soos-Londendokke word die tweede vlak van die Pretoria landskap betree – die daklandskap: groot wolkekrabbers toring bo die ruimte uit, klein intrieke dakruimtes en watertenks word ontbloot, wasgoedlyne op dakke, TV-antennas, weerlig-afleiers en dekorasies en uitsigte oor Kerkplein, die Uniegebou en wolke. Die dak is heeltemal blootgestel aan die son, maar 'n fyn water mis koel mense af en besproei twee mure van rankplante wat 'n sitruimte in 'n hoek van die dak definieer - op die kante, waar massa gedra kan word. Duiwe en swaeltjies maak hul neste op die gebou en pik-pik aan oorskiet broodkrummels en vlieg-in-silhoeëtte voor die son. Die vloermateriaal is lig en los op die dak gepak sodat instandhoudings van die dak maklik kan geskied. Die vloer had ook gapings waaronder deur water loop en na die dak se dreineringspunte kan vloei. Op sekere aande word die ruimte 'n spesiale plek in 'n donker seevloei van stadsliggies-soos-sterre en sterre. Mooi mense en TV-kameras en wit doeke en ligte en elektroniese musiek, omskep die ruimte in 'n droomwêreld – catwalks met modelle paradeer die nag; akteurs adverteer vonkelwyn of yuppies dans tot die rooidag kom. Die landskap word verfilm en geskiet en se bestaan word uitgebrei na buite die dak, na glansbladtydskrifte, TV-skermes en filmteaters. Die geld word gebruik om die daktuin instand te hou, en almal is gelukkig.

[3]
GEVOLGTREKKING

Die fenomenologiese tekste beskryf ruimtes waar die stadsbewoners lafenis kan vind weg van benoude kantore en lawaaierige strate. Die beskrywings sou op vele maniere na vorm geïnterpreteer kon word. Hierdie tekste en die relaas het die onderbou geword vir die vormgewingsproses soos beskryf in die volgende hoofstuk.
